

Kimyanın tədrisində dərslərin təşkili və ona qoyulan tələblər**Arzu Əbülfət qızı Paşayeva***fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertant,**Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi***Nəzakət Şamil qızı Məlikyeganova***Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi***Yasin İsa oğlu Cəfərov***kimya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,**Bakı Dövlət Universitetinin**kafedra müdiri***E-mail:** pasayeva – 1969@ mail.ru**Rəyçilər:** prof. N.Ə. Abışov,
k.ü.e.d., prof. F.M. Sadıqov**Açar sözlər:** dərslərin təşkili, məzmun, optimal, komponent, metod, məşğələ, vasitə, kombinasiya, təsnifat, fəal təlim, təlim və tədris prosesi, müstəqil iş**Ключевые слова:** организация урока, содержание, оптимальный, компонент, метод, занятие, средство, комбинированный, классификация, интерактивное обучение. наглядно-практические методы, самостоятельная работа**Key words:** teacher organization of the lesson, content, optimal, component, method, training, means, combined, classification, interactive learning, independent work

Məqalə ümumtəhsil məktəblərində fəal təlim metodunun tədrisi ilə bağlı məsələlərin həllinə həsr olunub. Göstərilmişdir ki, dərslərin səmərəliliyi planlaşdırmadan asılıdır, planlaşdırma isə təlimin məqsədlərindən asılıdır. Bu məqalədə kimya dərslərinin müxtəlif əsaslara görə növlərinə baxılır. Dərslərin əsas və köməkçi məqsədləri araşdırılır və bu məqsədlərə görə dərslər növlərə ayrılır. Bununla yanaşı, dərslərin keçirilməsinə qoyulan tələblər nəzərdən keçirilir.

Məlumdur ki, müasir dövrdə təhsil sahəsində ciddi dəyişikliklər mövcud olduğuna görə, bu dəyişikliklərin öhdəsindən gəlmək üçün yeni təlim metodlarını bilmək lazımdır. Təhsil müəssisələrində tədris prosesində yeni təlim texnologiyalarının tətbiqinin olması, dünya təhsil sisteminə inteqrasiya məsələlərinə diqqətlə yanaşılır. Bilirik ki, keyfiyyətli təhsil prosesinin əsas tərkib hissələrindən biri dərslərin təşkilidir: onun mərhələləri, təlimin forma, üsul və metodlarıdır; onun qurulması optimal düzgün həllinin tapılmasıdır. Müasir dərslərdə müəllim hər bir şagirdi görür, onun potensialından maksimum istifadə edərək, bütün iştirakçıların qarşılıqlı inam və etibarını əsasında canlı ünsiyyətdir. Dərs nəinki müəllimin, həm də şagirdin yaradıcılığının nəticəsi olur. Təlim məqsədlərinin bir neçə təsnifatı mövcuddur: 1. Müəllimin fəaliyyətinin xarakteri üzrə: öyrədici, inkişafedici, tərbiyəedici; 2. İdrak sahəsində əldə olunan nəticələrinin səviyyəsi üzrə; 3. İdrak prosesinin səviyyəsi üzrə hafizənin və təfəkkürün müxtəlif növləri. Müasir vasitələrin, yeni təlim metodlarının, müxtəlif iş formalarının, rəngarəng resursların istifadə olunduğu müasir dərslərdə də əsas simalar şagird və müəllimdir. Mənim fikrimə görə, müasir dərslər qura bilmək üçün, ilk növbədə müəllim özü müasirləşməli, keçmiş bilikləri, təcrübəsi ilə kifayətlənməməli, daim inkişaf etməli, dünyada, cəmiyyətdə baş verən yeniliklərdən xəbərdar olmalı, pedaqoji sahədəki innovasiyaları öz fəaliyyətində tətbiq etməyi bacarmalı, İKT bacarıqlarına, informasiya mədəniyyətinə, kreativ təfəkkürə malik olmalı və şa-

girdlərində də bu təfəkkür tərzini inkişaf etdirməlidir. İ. Hötenin belə bir sözü var: “Öz bildiklərini başqalarına öyrət, başqalarının bildiklərini də özün öyrən”.

Müəllim yaxşı öyrədə bilmək üçün özü də daim öyrənməli, sürətlə inkişaf edən, düşüncə tərzini, dünyaya baxışı dəyişən şagirdlərinə öyrənməyi öyrətməyin yollarını araşdırmalı, tapmalıdır. Həm də müasir dərslər üçün məktəbdə şərait, lazımi resurslar olmalıdır. Təlimin, təhsilin keyfiyyəti, səmərəsi fənni tədris edən müəllimdən çox asılıdır. Müəllim, ilk növbədə özünü və tədris etdiyi fənni şagirdlərə sevdirməli və özü də şagirdlərini sevməlidir. Bundan ötrü müəllim öz peşəsinin, tədris etdiyi fənnin vurğunu, şagirdlərinin doğru yol göstərəni, dostu, yoldaşı olmalı və şagirdləri də bunu hiss etməlidir.

Bu qarşılıqlı sevgi, məhəbbət olmadan yüksək nəticə qazanılacağına inanmıram. Qabaqcıl müəllimlərin dərslərini müşahidə edərkən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, şagirdlərin fəaliyyətini səmərəli təşkil etməyə yönəlmiş xüsusi metodlar təlim fəaliyyətinin aktivləşməsinə kömək edən amillərdəndir. Deyilənlər və müşahidələr bir daha sübut edir ki, dərslərin strukturunun ənənəvi sxemi heç də həmişə inkişafetdirici təlim üçün əlverişli olmur. Fəaliyyət növlərinin növbələşdirilməsi dərsləri həm çeşidli edir, həm də səmərəliliyini artırır. Fəaliyyətin növbələşdirilməsi, onun dəyişdirilməsi şagirdlərin dərslər müddətindəki işgüzarlıq qabiliyyətlərinə əsaslanmalıdır. Yeni kurikulumda verilən məzmun standartları müəllimə təlim məqsədlərini düzgün müəyyənləşdirməkdə istiqamət verir. Dərslər planlaşdırarkən onun hansı növə aid olduğu da müəyyənləşdirilməli, dərslərin növünün seçilməsi də onun məqsədindən asılıdır.

Dərslərin hərtərəfli, dolğun keçməsi məqsədlə müəllim öz bacarığına uyğun olaraq müxtəlif məsələlər tərtib etməlidir. Kimyanın tədrisi zamanı dərslərin motivasiya mərhələsində mövzunun məqsədinə uyğun olaraq pedaqoji məsələlərdən istifadə, krassvordlar tərtib edərək şagirdlərdə dərslərə, fənnə qarşı maraq oyatmağa çalışmaq lazımdır. Təlimin stimullaşdırılmasında, şagirdlərin fəallığının təmin edilməsində, nəzərdə tutulan məzmunun ətraflı mənimsədilməsində inteqrasiyanın rolu əhəmiyyətlidir.

Ümumtəhsil məktəblərində kimya tədrisinin də keyfiyyəti ayrı-ayrı dərslərin keyfiyyətindən yox, tədris sisteminin-dərslərin sisteminin bütünlüklə keyfiyyətindən asılıdır. Kimya proqramının nəzərdən keçirildikdə aydın olur ki, kursun bütün dərsləri bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olub dərslər sistemi əmələ gətirir. Hər mövzu üzrə dərslər sistemi bir vəhdət təşkil edir. Onun quruluşunun əsasını təlim prosesinə kompleks yanaşmaq təşkil edir. Hər bir dərslərin funksiyası isə kompleks yanaşmadan başqa didaktik məqsədlə müəyyən olunur. Dərslərdə şagirdlərin müstəqil biliklər qazanmalarına şərait yaradılmalı, müəllim özünün bələdçilik funksiyasına düzgün yerinə yetirməlidir. Dərslər bir texnoloji proses kimi də yanaşılır. Dərslərin keçirilməsinin əsas üsulları dedikdə, məşğələ növlərinə uyğun olaraq aşağıdakı qrup dərsləri aid edirlər: şagirdlərin müstəqil işləri (laboratoriya işləri, praktik məşğələlər, eksperimental məsələlərin həlli, paylama materialları üzərində iş, dərslər üzərində iş, elmi-kütləvi ədəbiyyat və soraq kitabları üzərində iş, cədvəl və digər əyani vəsait üzərində iş); seminar məşğələsi (mühazirə vasitəsi ilə əldə edilmiş biliklər təkmilləşdirilir; ekskursiya dərsləri və sairə. Metodiki ədəbiyyatlarda kimya dərslərinə verilən müasir tələbəri ümumiləşdirərək, bəzi əlavələr etməklə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Müasir kimya dərslərində də həyata keçirilən təlim-tərbiyə prosesləri, dövrün, zamanın tələblərinə cavab verməli, Dövlətimizin mənafeyinə xidmət etməli, gənclərdə vətəninə, xalqına məhəbbət hissi aşılamalıdır.

2. Öyrənilən tədris materialının məzmunu yüksək elmi səviyyədə olmaqla, kimya elminin inkişafını əks etdirməlidir. Müasir kimya dərsləri kurikulum əsasında, onun məzmun xətləri və standartlarına uyğun təşkil olunmalıdır. Dərslər zamanı elə təlim mühiti yaradılmalıdır ki, müəllim

limin bələdçilik, şagirdin isə tədqiqatçılıq funksiyası təmin olunsun.

3. Kimya dərslərinin yüksək elmi səviyyədə olması üçün, müəllimin özünün hazırlıqlı, mövzuya aid materialları dərinədən bilməsi, şagirdlər üçün yeni, lakin onların başa düşə biləcəyi elmi, texniki yeniliklər barədə məlumatlı olması vacibdir. Dərsdə müəllim elmi səhifə yol verməməli, eləcə də şagirdin istər danışmaq, istərsə də eksperimental xarakterli işlərdə yol verdiyi qüsurları üzə çıxarmalı, onlara düzəliş verməlidir.

Hazırkı dövrdə fəal dərsə daha çox üstünlük verildiyi üçün müəllimin onun mərhələlərinə ciddi riayət etməsi, mövzuya uyğun metod, texnika və iş formaları seçməsi, əlverişli, işgüzar, şagirdlərin əməkdaşlığını təmin edən, onlarda maraqlı, həvəs oyadan təlim mühitinin yaratması vacib şərtlərdəndir.

4. Kimya dərslərinin yüksək səviyyədə təşkil edilməsi və onun səmərəli nəticə verməsi üçün vacib olan amillərdən biri də, təlimin müasir texniki vasitələri, reaktiv və avadanlıqlarla təchiz olunmuş laboratoriyaların olmasıdır. Müəllimin rəhbərliyi altında şagirdlərin müstəqil olaraq sadə, lakin dərs mövzusunun mahiyyət və məzmununu əks etdirən təcrübələri aparmaları, onlarda tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etməsinə, müəyyən həyatı bacarıq və vərdislərə yiyələnmələrinə imkan yaradır.

5. Müasir kimya dərslərinin bütün tiplərində onun öyrədici (təhsilverici) vəzifəsi ilə yanaşı tərbiyəedici və inkişafetdirici funksiyaları da yerinə yetirilməlidir. Dərsdə hər üç funksiyanın yerinə yetirilməsi, onun kurikulumda verilən alt standartlara uyğun müəyyənləşdirilən məqsədlərinin həyata keçirilməsində öz əksini tapmalıdır. Müəllim dərslərin tipinə uyğun olaraq elə təlim metodları, texnikaları və iş formaları seçməlidir ki, onlar həm dərslərin məqsədlərinin həyata keçirilməsinə və təlimin məzmununa müvafiq olsun, həm də şagirdlərin idrak fəallığını, təfəkkürünü, hafizəsini inkişaf etdirdirsin. Onu da qeyd etmək ki, dərslərin məqsədlərinin qoyulmasında Blumun taksonomiyalarının bilmə, anlama, tətbiq, analiz, sintez, qiymətləndirmə (dəyərləndirmə) səviyyələri üzrə asandan çətinə doğru ardıcılığını nəzərə alınmalıdır.

6. Kimya dərslərində şagirdlərin idrak fəallıqlarının, onların məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkürlərinin inkişaf etdirilməsində, müstəqil işlərdən, o cümlədən, məntiqi, eksperimental, elmi-tədqiqat, istehsalat-texniki xarakterli məsələlərdən istifadə edilməsi səmərəli nəticə verir. Müasir kimya dərslərində şagirdlərdə internet və informasiya mənbələrindən istifadə bacarıqları formalaşdırmaq üçün, onlara keçdikləri müvafiq dərs mövzularına uyğun təqdimatlar hazırlamaq tapşırığı vermək məqsədəuyğun olardı.

7. Müasir kimya dərslərində fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya yaradılmasına diqqət yetirilməli, müvafiq mövzuların tədrisi həyatla, istehsalatla, ölkəmizdə gedən quruculuq işləri praktikası ilə əlaqələndirilməli, şagirdlərin ekoloji biliklərinin inkişaf etdirilməsi, kimyəvi maddələrin olduğu sənaye və məişət tullantılarının ətraf mühitə, canlı aləmə ziyan vurmaması üçün hansı tədbirlərin görülməsi barədə onların maarifləndirilməsidir. Müəllim interaktiv təlimin mərhələlərini bilməklə və dərslərdə tətbiq etməklə dərslərin keyfiyyətini yüksəltmiş olur və həmçinin dərs həm müəllim və həm də şagirdlər üçün maraqlı və səmərəli olur. Problemin qoyulması, problemin həlli üçün tədqiqat aparılması, problemi həll edərkən yeni biliklərin əldə edilməsi, onların tətbiqi və nəticələrə varılması, nəticələrin qiymətləndirilməsi dərs prosesinin nailiyyətli bir şəkildə təşkil edilməsidir.

Məqalənin aktuallığı. Dərslərin təşkilinə qoyulan tələblər vasitəsilə dərslərin müasir üsullarla təşkili şagirdlərin məntiqi təfəkkürü və yaradıcı fəaliyyətinin inkişafına kömək edir. Müşahidələr göstərir ki, məktəb kimyası tədrisində müasir dərs böyük əhəmiyyətə malik olaraq, düzgün şəkildə, tam aktuallığı ilə aparılır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Kimyanın tədrisində dərslərin təşkili və ona verilən tələblər müasir

təlim metodunun seçilməsi üçün müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Kimyanın tədrisində tədqiqat metodunda fəal təlim metodu geniş şərh olunmuşdur, fəal təlim metodunun bütün üsullarının praktik və nəzəri əhəmiyyəti qeyd edilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Təlim metodlarının düzgün seçilməsi şagirdlərdə dərəcə marağın, yeni bilik və ideyaların yaranmasına kömək edir. Müəllimlərə şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünün inkişafının imkan və yollarına dair metodik tövsiyələr verir.

Ədəbiyyat

1. R.Y. Əliyev, Ə.T. Əzizov. Kimyanın tədrisi metodikası II hissə. Bakı, 2006, 214 s.
2. A.Z. Məmmədova. Ümumi təhsil kurikulumunun əsasları. Bakı, 2016, 392 s.
3. M.İ. Məxmutov. Müasir dər. M., 1981, 68 s.
4. Чернобельская Г.М. Методика обучения химии в средней школе. М., 2000, 336 с.
5. Э.Ф. Матвеева. Методика преподавания химии (инновационный курс). Астрахань, 2015.

А.А. Пашаева, Н.Ш. Мелик-Еганова, Я. И. Джафаров

Организация урока и предъявляемые требования в методике преподаваний химии

Резюме

В статье основное внимание уделяется преподаванию метода активного обучения в общеобразовательных школах. Было продемонстрировано, что эффективность урока зависит от планирования, а планирование, в свою очередь, зависит от целей обучения. В данной статье рассматриваются классификации уроков химии по различным основам. Исследуются основные и вспомогательные цели и по этим целям уроки делятся на виды. Вместе с этим рассматриваются требования, поставленные к проведению урока.

A.A. Pasayeva., N.Sh. Malik-Yeganova., Y. I. Jafarov

Organization of lessons in chemistry teaching and its requirements

Summary

The article focuses on the teaching of the method of active learning in general schools. It has been demonstrated that the effectiveness of the lesson depends on planning, and the planning depends on the objectives of the training. This article deals with the classification of chemistry lessons according to various reasons. The main and subsidiary aims of the lesson is investigated and it is divided into types according to the given aims. The requirements on the lesson planning are also taken into consideration.

Redaksiyaya daxil olub: 27.11.2020